

PREFAȚĂ

1. Traiul decent este o realitate sau doar o „amăgire” legislativă? „Nivelul de trai: cât drept și câtă obligație? Cât drept și câtă aspirație?” „Cine stabilește ce și cât reprezintă conținutul unui nivel de trai decent?” „Accedem la educație datorită unui trai decent sau reușim să avem un trai decent prin educație?”

Acestea au fost câteva dintre întrebările care și-au căutat răspuns la lucrările Conferinței Naționale ***„Dreptul la un nivel de trai decent și componentele sale esențiale”*** – organizată de *Facultatea de Drept și Științe Administrative a Universității „Ovidius” din Constanța* și *Secția de drept internațional și drept comparat a Academiei de Științe Juridice din România*. Desfășurată la Constanța, în data de 18 noiembrie 2022, conferința se înscrie în panoplia evenimentelor științifice organizate la ceas aniversar: *30 de ani de învățământ juridic ovidian*.

Într-o opinie personală, îmi îngădui să apreciez dintr-un început că evenimentul științific – care s-a bucurat de o participare numeroasă, inclusiv de prezența unor distinse personalități ale lumii academice – și-a atins obiectivele științifice proiectate.

Aprecierea este susținută de înscrierea în tematica conferinței a unor comunicări științifice de înaltă ținută profesională care – prin varietatea problemelor aduse în discuție, dar și prin abordările pline de substanță – au provocat la dezbateri, la confruntări de idei, la propuneri de modificare și completare a legislației. Desigur, nu avem pretenția că toate acestea duc, prin ele însele, la identificarea unor soluții „salvatoare” pentru creșterea nivelului de trai și a calității vieții, dar cu siguranță sunt benefice și contribuie, cel puțin, la creșterea calității vieții universitare.

2. Tematica și formatul acestei conferințe au fost generate, deopotrivă, de aspectele legislative, doctrinare și factuale care privesc nivelul de trai – concept strâns legat de calitatea vieții, și care sunt de maxim interes și rămân, întotdeauna, de actualitate

În considerarea problematicilor abordate în comunicările științifice prezentate în cadrul conferinței, am procedat la înscrierea lor în cuprinsul uneia sau altei dintre părțile volumului, respectiv la sintetizarea opiniilor semnificative ce se desprind din conținutul acestora, astfel:

2.1) Dreptul la un nivel de trai decent – obiectiv și valoare esențială a statului social

Concept cu o evoluție sinuoasă, de la un principiu de viață (*honeste vivere*) cum este abordat în paradigma ulpiană¹, la un drept fundamental înscris în documentele internaționale, unionale și în constituții, traiul decent își caută matca.

Deocamdată, în România, regăsim doar matca consacării nivelului de trai decent ca drept fundamental, de sine stătător – printr-un text constituțional cu o redactare „enigmatică” [art. 47 alin. (1)].

¹ Preceptele dreptului definite de Ulpian: *honeste vivere* (a trăi decent), *alterum non laedere* (a nu vătăma pe nimeni), *suum cuique tribuere* (a da fiecăruia ce este al său).

Pornind de la semnificația lexicală a termenilor ce compun sintagma ” trai decent”, deși identificăm sinonimia - confirmată de DEX, trai – „viață, existență”, afirmăm cu credință că a trăi, a trăi decent înseamnă mai mult decât a viețui.

Ceea ce, din nefericire, se pare că nu a reușit sau nu dorește să înțeleagă puterea executivă bicefală a României, paralizată parcă în fața greutăților vieții cetățenilor români, cărora le oferă ca „alternativă” la coșul minim de consum pentru un trai decent un coș de subzistență.

În sprijinul observației de mai sus, redăm opinia exprimată în comunicarea doamnei profesor univ. dr. Verginia Vedinaș: „Majoritatea indicatorilor relevanți pentru nivelul de trai plasează România pe locuri ultime în ierarhia statelor Europei unite, ceea ce ne determină să afirmăm că, în majoritatea componentelor sale, drepturile care compun nivelul de trai decent se află încă în stadiul de *aspirație*. O aspirație care își revendică, este adevărat, tendința de a se transforma într-o realitate normativă și instituțională, dar care mai are încă drum de parcurs până la a ajunge acolo”.²

Și ne raliem opiniei domnului profesor univ. dr. Marin Voicu: „*Calitatea vieții într-un stat de drept, democratic și social* generată de drepturile sociale fundamentale, ar trebui declarată, prin lege, ca o *componentă a securității naționale și a siguranței persoanei, ca ființă umană*”.³

2.2) Coordonatele unei sinergii. Dreptul la un trai decent și triada drepturilor economice, sociale și culturale

Obligația instituită în sarcina statului – de a lua măsurile necesare pentru asigurarea unui nivel de trai decent – nu absolvă însă persoanele de orice efort în crearea unui mediu social propriu în care să se dezvolte; traiul decent trebuie să aibă la bază munca cetățenilor, iar statul trebuie să contribuie la ameliorarea condițiilor de viață ale acestora, pentru atingerea standardelor civilizației.

Sub acest aspect, o primă contribuție ajunge la concluzia că „România, stat membru al *Uniunii Europene*, ar trebui să coreleze dispozițiile Codului muncii [art. 3 alin. (1)] cu art. 15 alin. (1) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. *Este necesară o consacrare directă a dreptului la muncă, nu una indirectă*. El nu trebuie dedus, ci reglementat expres, mai ales că sunt precizate constituțional dreptul la protecția socială a muncii și dreptul la un nivel de trai decent, drepturi în care este încorporat și dreptul la salariu”.⁴

Asigurarea bunăstării sociale și ameliorarea nivelului de trai nu se rezumă la dimensiunea drepturilor de securitate socială – enunțate în alin. (2) al art. 47, interferând cu alte drepturi fundamentale înscrise în Constituție (cum ar fi dreptul la învățătură, accesul la cultură, dreptul la un mediu sănătos) sau recunoscute în

² Extras din comunicarea doamnei prof. univ. dr. Verginia Vedinaș, *Reglementarea constituțională a nivelului de trai, între aspirațiile legiuitorului constituant și „barbaria concretului”*.

³ Extras din comunicarea domnului prof. univ. dr. Marin Voicu, „*DREPTURILE SOCIALE sunt DREPTURI CONCRETE și EFICACE, GARANTATE sau ILUZORII, în UE și în România, ca Stat membru. Unele coordonate juridice și sociologice*”.

⁴ Extras din comunicarea domnului prof. univ. dr. Alexandru Țiclea, *Dreptul la muncă – drept social economic complex*.

documentele internaționale și unionale, cum ar fi dreptul la locuință (fără consacrare constituțională în România, dar recunoscut de instanța de contencios constituțional ca fiind o componentă a dreptului la un nivel de trai decent, prin valorificarea dispozițiilor art. 11 și 20 din Constituție).

În ceea ce privește *dreptul la învățătură*, într-una din comunicări se subliniază că „evoluția individului și a societății nu pot fi concepute fără educație. *Educația este fundamentală pentru o dezvoltare sustenabilă a societății și reprezintă un factor cheie al progresului omenirii, un instrument puternic de valorificare a potențialului pe care îl au indivizii și comunitățile și de racordare la evoluțiile generale globale.* Este vorba deopotrivă despre știință și tehnologii, dar și de valori și principii; practic, orice valoare fundamentală am aborda ne conduce, inerent și la educație; democrația, statul de drept, integritatea, toate au o componentă de învățare și, de aceea, rolul deopotrivă al statului și al altor vectori de educație sunt de o importanță vitală.”⁵

Abordând problematica dreptului la locuință, o comunicare aduce în atenție consacrarea acestuia la nivel european: „Pilonul european al drepturilor sociale recunoaște *dreptul la locuințe sociale și asistență pentru locuințe pentru persoanele aflate în nevoie, dreptul la adăpost și servicii adecvate pentru persoanele fără adăpost și recunoaște nevoia de protecție a persoanelor vulnerabile împotriva evacuării.* Drepturile consacrate în pilon trebuie acum să fie transformate în realitate, iar Parlamentul European, prin «*Raportul privind accesul tuturor la locuințe decente și la prețuri accesibile*», elaborat în data de 8 decembrie 2020, face multe propuneri în această direcție”.⁶

În același timp, o altă comunicare ne amintește că „dreptul fundamental la sănătate este considerat astăzi unul dintre cele mai importante drepturi social - economice ale omului (...). Având în vedere *legătura strânsă dintre măsurile de ocrotire a sănătății oamenilor și măsurile de protecție a dreptului la un mediu sănătos* problematica este de maximă actualitate atât la noi în țară, cât și în alte state. Astfel, influența mediului asupra sănătății oamenilor impune măsuri ce urmăresc educația, consultarea, dar și formarea unei conduite responsabile cu privire la acest domeniu”.⁷

2.3) Coordonate ale dreptului la un nivel de trai decent în alte ramuri ale dreptului

Un autor remarcă pe drept cuvânt că „implicațiile pe care le comportă dreptul la un trai decent depășesc sfera de preocupare a dreptului public și interesează în egală măsură dreptul privat”.⁸

⁵ Extras din comunicarea *Educația înțeleasă ca drept fundamental. Garanții constituționale*, avându-i drept coautori pe domnul prof. univ. dr. Tudorel Toader și pe doamna prof. univ. dr. Marieta Safta.

⁶ Extras din comunicarea doamnei conf. univ. dr. Mădălina Botină, *Privire de ansamblu asupra dreptului la locuință prin intermediul prevederilor din dreptul internațional și european*.

⁷ Extras din comunicarea doamnei prof. univ. dr. Florica Brașoveanu, *Considerații asupra dreptului fundamental la sănătate analizat în relația indisolubilă om – mediu*.

⁸ Extras din comunicarea domnului asist. univ. dr. Anthony Murphy, *Garantarea dreptului la un nivel de trai decent prin instrumente de drept succesoral*.

Deși triada drepturilor economice, sociale și culturale este fundamentul unui nivel de trai decent, nu se identifică cu acesta, câtă vreme măsura calității vieții umane este dată și de drepturi nepatrimoniale: dreptul la demnitate, la imagine, la integritate fizică și psihică, liberul acces la justiție etc.

Drepturile și libertățile fundamentale, deci și dreptul la un nivel de trai decent, se impun a fi corelate cu *demnitatea umană* – pe care constituantul român din 1991 nu a calificat-o ca un drept fundamental, ea fiind un atribut inalienabil al persoanei umane sau – cum sugestiv afirma profesorul Ion Deleanu, „matricea tuturor celorlalte drepturi”.

Desigur, „în acest context, se impune deopotrivă și protecția juridico-penală a demnității umane, pentru ca toate aceste reglementări (nepenale) să nu rămână la nivelul unor simple și goale declarații. Printr-o reincriminare a faptelor contra demnității nu am asista la un exces legislativ, ci la o preocupare sporită și mult mai vigilentă a statului, cu mijloace juridice diferite și complexe, care să conducă la o descurajare sporită a conduitelor ilicite în materie”.⁹

Nu în ultimul rând, și „*gratuitatea justiției civile poate intra în sfera apărării tuturor drepturilor unei persoane, chiar și pentru drepturile sociale*. Prin aceasta, se poate realiza o proporționalitate socială între persoanele care pot susține financiar un proces civil și cele defavorizate. De aceea, *statul are obligația pozitivă de a garanta tuturor cetățenilor liberul acces la justiție și posibilitatea apărării drepturilor și intereselor legitime în cadrul unui proces civil*, așa cum prevede Convenția Europeană a Drepturilor Omului, dar și Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene”.¹⁰

3) Mulțumiri

Un pic ieșit din tipare, un punct intitulat simplu „*Mulțumiri*”... L-am poziționat la final, deși din perspectiva semnificației mesajului, nu am certitudinea că nu ar fi trebuit plasat în deschidere.

Adresez sincere mulțumiri *colegilor din cadrul Facultății de Drept și Științe Administrative*, care m-au sprijinit în activitățile aferente organizării conferinței, al cărui coordonator științific am fost desemnat grație încrederii acordate de reprezentanții instituțiilor organizatoare, *domnul prof. univ. dr. Marin Voicu* – președintele Secției de drept internațional și drept comparat a Academiei de Științe Juridice din România și *domnul prof. univ. dr. Adrian Stoica* – decanul Facultății de Drept și Științe Administrative, aflată la „frageda vârstă de 30 de ani”.

Mulțumesc cordial *semnatarilor comunicărilor științifice*, fără al căror efort – de studiu, documentare și implicare, apariția acestui volum nu ar fi fost posibilă.

În final, dar nu în cele din urmă, mulțumesc *Editurii Universul Juridic* – în mod special, *Dl. Director-Șef Ciprian Radu*, pentru profesionalism în activitatea editorială

⁹ Extras din comunicarea doamnei conf. univ. dr. Mariana Mitra-Niță, *Protecția juridico-penală a demnității umane ca valoare socială*.

¹⁰ Extras din comunicarea domnului prof. univ. dr. Adrian Stoica, *Gratuitatea justiției civile – fundamentul liberului acces la justiție pentru protejarea tuturor drepturilor sociale*.

și sprijinul acordat pentru ca acest volum să vadă lumina tiparului în coordonatele solicitate.

Constanța,
8.12.2022

Lector univ. dr. Anca-Jeanina Niță
Facultatea de Drept și Științe Administrative
Universitatea „Ovidius” din Constanța

PARTEA I
DREPTUL LA UN TRAI DECENT – OBIECTIV
ȘI VALOARE ESENȚIALĂ A STATULUI SOCIAL

DREPTURILE SOCIALE sunt DREPTURI CONCRETE și EFICACE, GARANTATE sau ILUZORII, în UE și în România, ca Stat membru

Unele coordonate juridice și sociologice

Prof. univ. dr., dr.h.c. **Marin Voicu***

Motto:

„În fiecare om sălășluiește un SOARE, totul e să-l lăsăm să ARDĂ”
Socrate

„Viața este floarea al cărei nectar este IUBIREA”
Victor Hugo

„Dacă îți place trandafirul, trebuie să-l accepți cu tot, cu spinii lui”
Nicolae Iorga

SUMAR

I. Introducere

A. Considerații generale

1. Drepturile sociale privite ca drepturi fundamentale
2. Drepturile sociale-o categorie specifică de drepturi ale omului
3. Drepturile sociale cu valoare constituțională

B. Unele coordonatele de ordin juridic și sociologic ale vieții în România și în lume (2011-2022)

1. Stadiul privind calitatea vieții și bunăstarea socială în 163 de țări (2020)
2. Cercetări și studii recente asupra calității vieții în România
3. Unele date statistice privind starea populației lumii în 2021

II. Drepturile sociale fundamentale în „constelația” drepturilor fundamentale ale omului

1. Drepturile sociale în doctrină și în dreptul internațional
2. Drepturile sociale fundamentale în ordinea juridică a UE
3. Drepturile sociale fundamentale în constituțiile Statelor membre ale UE
4. Modelele de integrare a drepturilor sociale în dreptul constituțional

III. Starea drepturilor sociale în România – stat de drept, democratic și social

1. Drepturile sociale fundamentale înscrise în Constituția revizuită și în Pactul internațional al ONU relativ la drepturile economice, sociale și culturale, ratificat de România în 1974

* Președintele Secției de drept internațional și drept comparat a Academiei de Științe Juridice, fost judecător ICCJ, fost judecător CEDO.

2. Dreptul la un trai decent
3. Dreptul la locuință
4. Strategia națională a locuirii în România-2002-2050

IV. În loc de concluzii

I. Introducere

A. Considerații generale

1. Drepturile sociale privite ca drepturi fundamentale

În doctrina clasică a libertăților publice, drepturile sociale sunt **considerate veritabile drepturi fundamentale**, fiind din punct de vedere formal, caracterizate, în principal, **prin universalitatea titularilor lor**.¹

Principiul și modelul de Stat social este înțeles ca un **garant al solidarității** sociale, repus în cauză prin mondializarea economică, concurența sistemelor sociale din UE și situația delicată a finanțelor publice.

În contextul actual, economic, instituțional și politic global, ideea unei *”ierarhizări a priorităților în domeniul prestațiilor sociale este de o urgență majoră, fără a se omite că fundamentul drepturilor sociale se află în exigențele permanente de garantare a demnității persoanei umane, a coeziunii naționale și a binelui comun în general, bine comun care trebuie să ghideze acțiunea constantă a puterilor publice”*.²

În aceste condiții, **juridicitatea drepturilor fundamentale trebuie să fie pe deplin garantată.**

2. Drepturile sociale-o categorie specifică de drepturi ale omului

„Catalogul drepturilor omului a fost lărgit în Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948 prin denumirea de „**drepturi sociale**”, ceea ce a schimbat conceptul drepturilor omului.

Aceste drepturi sociale nu sunt mai legitime sau mai importante decât drepturile civile clasice și libertățile fundamentale, dar, **caracteristicile lor juridice sunt diferite.**

Drepturile sociale principale sunt: dreptul la muncă, dreptul la securitate socială, dreptul la educație, dreptul la sănătate, dreptul la locuință etc.

Aceste drepturi **impun Statelor obligații pozitive**, necesitând resurse **considerabile, iar prioritățile trebuie să fie stabilite, mai întâi ratione materiae**, decât *ratione personae* sau *ratione temporis*, fiecare Stat având marja de apreciere de a decide care sunt prioritare.

Chiar dacă fiecare Stat dorește să le realizeze pe toate și chiar dacă **puterile-legislativă, executivă și judiciară-pot fi favorabile împlinirii lor la**

¹ M. Borgetto, „Universalité et droit de la protection sociale” și G. Kombiset, P. Juanjan, *Sujets et objet universelle en droit*, Press Universitaires de Strasbourg, 2007, p. 20.

² T. Rambaud, *Les droits comme le droits fondamentales*, în *Revue de droit comparé*, 2014, pp. 605-623.

maximum, va fi imposibil să se realizeze efectiv toate aceste drepturi, pentru toată lumea, întrucât Statul nu dispune de resursele necesare”³.

În doctrina juridică se accentuează asupra obligației fundamentale minime a fiecărui Stat de a asigura, cel puțin, satisfacția esențială a fiecăruia din aceste drepturi sociale, conform recomandărilor Comitetului Națiunilor Unite pentru drepturile economice, sociale și culturale.

Incapacitatea de a realiza efectiv toate aceste drepturi sociale pentru toate persoanele în același timp, datorită insuficienței resurselor disponibile, impune nevoia esențială de a determina care anume drepturi sociale și pentru care persoane vor putea fi satisfăcute în realitate.

Adaptând „**obligația fundamentală de minimum**”, CEDO a trebuit să stabilească **care clase de (necesități/nevoi) vor avea prioritate asupra celorlalte clase**, în condițiile, în care, jurisdicțiile naționale, conștiente de imensitatea și sensibilitatea, emnamente politică, a acestei sarcini, nu se angajează cu ușurință într-o asemenea întreprindere.

Fiind familiarizată cu cadrul juridic, politic și economic al propriului Stat național, jurisdicția națională este, fără îndoială, mai calificată decât orice organism internațional să adopte decizii obligatorii, asupra garantării și realizării efective a drepturilor sociale.

3. Drepturile sociale cu valoare constituțională

3.1. Valoarea constituțională a dreptului la muncă în Franța⁴

„Revine legislatorului obligația de a adopta **reguli proprii pentru a asigura dreptul fiecăruia de a obține un loc de muncă și de a permite**, astfel, exercitarea acestui drept la muncă de un număr cât mai mare posibil de interesați” (CCFr. Dec.83-156/28.03.1983).

3.2. Dreptul la locuință

3.2.1. Dreptul la locuință nu a fost reglementat nici în Constituția – 1946 și nici prin lege. Consiliul Constituțional a decis în jurisprudența sa, că acest drept nu este recunoscut ca un drept fundamental. „Promovarea obligației de a asigura locuință a persoanelor defavorizate răspunde unei exigențe de interes național” (CCFr-Dec.274/29.02.1994), iar „posibilitatea oricărei persoane de a dispune de o locuință decentă este un obiectiv cu valoare constituțională” (Dec. 94-359/15.01.1995).

3.2.2. Deci, în dreptul constituțional francez nu există consacrat ca drept fundamental ori ca principiu constituțional-dreptul la locuință, doar ca un ”simplu obiectiv cu valoare constituțională”, care permite să fixeze o linie de conduită parlamentară și guvernamentală și să canalizeze acțiunea lor pentru a pune în practică

³ M. Bossuyt, «Les droits sociaux: une catégorie spécifique des droits de l'homme?», in L. Berg, M.E. Mas, P. Kempees, D. Spielmann (eds.), *Coherence et impact de la jurisprudence de la Cour Européenne des droits de l'homme. Liber amicorum Vicent Berger*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2013.

⁴ Louis Favoreau et al., *Droit constitutionnel*, Dalloz, Paris, 2008, pp. 949-952.